

РЭЦЭНЗІІ І АНАТАЦЫІ

*Выдатны падарунак для ўсяго славянскага свету**Якуб Колас, Збор твораў. У 20 томах, Мінск 2007–2012, т. 1–20*

Урачыста адсвяткаванае ў мінулым, 2012 годзе, 130-годдзе з дня нараджэння Якуба Коласа адзначылася вельмі яркай і важнай падзеяй – выхадам у свет заключнага 20-га тома збору твораў беларускага класіка. Значнасць гэтага факту цяжка пераацаніць. Упершыню ў гісторыі беларускай навукі было выдадзена такое шматтомнае выданне літаратурнай спадчыны класіка, падрыхтаванае ў самых кароткія тэрміны тэкстолагамі філіяла «Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы» Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Зборы твораў Якуба Коласа выдаваліся неаднаразова, апошні раз у – 1972–1978 гг. у 14 тамах. Новае выданне «Збор твораў у 20 тамах», што выйшла напрыканцы 2012 года, значна аб'ёмнейшае. Аднак даследчыкам і выдаўцам, Выдавецкаму дому «Беларуская навука», спатрэбілася ўсяго толькі шэсць гадоў, каб ажыццявіць яго (2007–2012 гг.).

Першыя чатыры тамы новага збору твораў Якуба Коласа ўтрымліваюць вершы класіка малых жанравых формаў; 5–7 тамы – праязныя творы малых формаў; 8–11 тамы – вершаваныя творы вялікіх формаў, сярод якіх знакамітая паэма «Новая зямля»; 12–14 тамы – праязныя сачыненні вялікіх формаў, такіх як аўтабіяграфічная трылогія «На ростанях»; 16–17 тамы – публіцыстыку, літаратурную крытыку, асобныя архіўныя дакументы; 18–20 тамы – перапіску, мемуары, дзённікі, аўтабіяграфіі, дароўныя надпісы.

Падрыхтоўка такога складанага, вельмі аб'ёмнага і адначасова рознажанравага збору твораў запатрабавала ад тэкстолагаў максімальнай канцэнтрацыі і выкарыстання вялізнага арсенала спецыяльных даследчых прыёмаў і напрацовак, якія дазволілі справіцца з пастаўленай працаёмкай задачай. У новае выданне збору твораў Якуба Коласа ўвайшло мноства яго літаратурных твораў, якія публікуюцца ўпершыню, вялікая колькасць невядомых раней лістоў, рэдакцый і варыянтаў тых ці іншых твораў, аўтабіяграфій.

Акрамя шматлікіх у кожным томе навуковых каментароў і заўваг, у тым ліку і гістарычнага характару, своеасаблівым дакументальным падзейным даведнікам па творчасці Якуба Коласа служаць 16–20 тамы збору яго твораў. Каштоўнасць гэтых матэрыялаў для спецыялістаў і не спецыялістаў, якія цікавяцца як спадчынай самога пісьменніка, так і лёсамі беларускай літарату-

ры і культуры ў цэлым, вельмі і вельмі значная. Ледзь ці не ўпершыню яны даюць магчымасць настолькі дакладна прасачыць многія глыбінныя працэсы, якія адбываліся на працягу першай паловы XX стагоддзя ў духоўным жыцці Беларусі на прыкладзе аднай выбітнай асобы і яе атачэння. У нейкай ступені падобнай мэце служыць і «Поўны збор твораў» Янкі Купалы ў 9 тамах, выдадзены ў 1995–2003 гг., але аб’ём яго дакументальнай часткі нашмат сціплейшы, як і храналагічны ахоп – да пачатку 1940-х гадоў¹.

Разам з тым гэтае 20-томнае выданне дае магчымасць паглядзець на сучасны стан коласазнаўчых даследаванняў у цэлым, вылучыць сярод іх некалькі асобных найцяснейшым чынам звязаных паміж сабой блокаў, якія перш за ўсё належаць да ўласна крыніцазнаўчай і эдыцыйна-тэксталагічнай праблематыкі. Пры гэтым неабходна ўлічваць часавы фактар, часавую дыстанцыю, вельмі істотную пры вывучэнні, падрыхтоўцы і выданні спадчыны таго ці іншага класіка літаратуры, які тым больш памёр ўсяго толькі паўстагоддзя таму і які вёў актыўнае грамадскае жыццё, адзначыўся вялікай колькасцю розных сацыяльных сувязяў, паказаных як у яго арыгінальных тэкстах, так і ў іншых разнастайных крыніцах, якія яму непасрэдна не належаць. Вось чаму праблема збірання ўсяго, што напісана рукой Якуба Коласа, і вялізнага масіву розных дакументальных сведчанняў пра яго жыццё і дзейнасць па-ранейшаму застаецца вельмі і вельмі вострай. Тут і там, перш за ўсё ў Беларусі і ў нас у Расіі, да гэтага часу выяўляюцца раней не вядомыя тэксты, напісаныя яго рукой, а таксама дакументы, так ці інакш з ім звязаныя. Несумненна, падобныя адкрыцці будуць адбывацца яшчэ досыць доўгі час, таму і аб поўным зборы твораў гаворку пакуль весці ніяк нельга, але неабходна з максімальнай дбайнасцю збіраць у арыгіналах або копіях усе крыніцы, якія тычацца Якуба Коласа і яго літаратурнай спадчыны. Зрэшты, падрыхтоўка тых ці іншых тэкстаў паэта толькі па фотакопіях, а гэта, на жаль, мела месца ў вялікім ліку выпадкаў, у асноўным пры працы над апошнімі тамамі 20-томніка, выдавочны мінус дадзенага выдання.

Возьмем, да прыкладу, вельмі важную для разумення творчага лёсу Якуба Коласа ліст-аўтабіяграфію 1913 года, напісаную ім па просьбе С. А. Венгерава. Арыгінал захоўваецца ў Адзеле рукапісаў Інстытута рускай літаратуры (Пушкінскага дома) РАН (далей – АР ІРЛІ)². Пры падрыхтоўцы гэтага тэксту да друку па фотакопіі арыгінала³, на жаль, былі дапушчаны прыкрыя недакладнасці, якіх, хутчэй за ўсё, удалося б пазбегнуць пры непасрэднай працы з арыгіналам⁴. Так, у вершы «На раздарожжы», што папярэднічае аўтабіяграфіі, нельга не заўважыць некаторых важных асаблівасцей аўтарскай графікі Якуба Коласа, якая, дарэчы, мала вывучана, роўна як і аўтарская графіка іншых беларускіх пісьменнікаў, у тым ліку Янкі Купалы. Першы радок

¹ Янка Купала, *Поўны збор твораў*. У 20 тамах, Мінск 1995–2003, т. 1–9.

² Гл.: АР ІРЛІ. Ф. 377. Воп. 7. Адз.зах. 1833.

³ Спасылка на арыгінал, што прыведзена ў выданні, недакладная. Гл.: Якуб Колас, *Збор твораў...*, Мінск 2012, т. 20, с. 492.

⁴ Гл.: Якуб Колас, *Збор твораў...*, Мінск 2012, т. 20, с. 164–170.

самой аўтабіяграфіі прынцыпова важны для вызначэння многіх асаблівасцяў унутранага і знешняга жыцця Якуба Коласа, яго канфесійнага быцця. Тут і толькі тут ён называе сябе праваслаўным, але робіць гэта ў якасці своеасаблівай дапіскі, змешчаны ў дужках над асноўным тэкстам. У публікацыі ж усё надрукавана адзіным радком: *Я (праваслаўны) нарадзіўся 22 кастрычнік 1882 г.*⁵ Шкада што пяцірадковы каментар да гэтага канфесіянальнага самавызначэння Якуба Коласа вельмі скупы⁶. Гэта ж, на жаль, тычыцца і наогул большасці каментароў ва ўсім 20-томніку. Разам з тым пытанне аб рэлігійных поглядах і рэлігійным жыцці Якуба Коласа, ды і мноства іншых усходнеславянскіх і іншых пісьменнікаў XX стагоддзя, адно з самых складаных і малавывучаных. Доказам гэтага служыць і аўтабіяграфія Якуба Коласа 1913 года, у якой ён да таго ж шмат піша, напрыклад, аб сваім светаадчуванні ў дзіцячыя гады, і поўнае маўчанне сучаснага навуковага каментара наконт гэтага ў 20-томніку.

Праца не з арыгіналамі, якія захоўваюцца ў тым ці іншым архіве, а з рознага роду фотакопіямі, часта не вельмі якаснымі і зробленымі, як правіла, выбарча, без уліку пэўнага адначасовага дакументальнага кантэксту, што звязаны з паходжаннем і месцазнаходжаннем арыгінала той ці іншай крыніцы, пазбаўляе чытачоў многіх вельмі істотных падрабязнасцяў, прынцыпова важных перш за ўсё для даследчыкаў беларускай літаратуры і, у першую чаргу, даследчыкаў жыцця і творчасці Якуба Коласа. У якасці прыкладу звернем увагу на шэраг сведчанняў такога вядомага дзеяча як Л. Н. Клейнборт, які знаходзіўся з Якубам Коласам ў вельмі актыўнай перапісцы. Так, у 18-ым томе 20-томніка апублікавана 6 лістоў Якуба Коласа да Клейнборта⁷, а мяркуючы па сведчанні самога атрымальніка, было іх у некалькі разоў больш⁸, але аб гэтым факце нічога не паведамляецца ў каментарых⁹. Тлумачыцца гэта, мабыць, перш за ўсё тым, што публікацыя ажыццяўляецца не па арыгіналу, а па фотакопіі, і звесткі самога Клейнборта аб лістах Якуба Коласа, якія былі ў яго¹⁰, проста не патрапілі ў поле зроку даследчыкаў, што рыхтавалі дадзены том да друку.

Несумненна, прычына падрыхтоўкі шэрагу тэкстаў беларускімі тэксталагамі да друку не па арыгіналах, а па фотакопіях была выключна вымушанай, звязанай з недастатковасцю фінансавых сродкаў, немагчымасцю аплациць знаходжанне спецыялістаў у доўгіх дарагіх камандзіроўках. Тым не менш, для падобных выданняў беларускага агульнаацыянальнага маштабу, якім і з'яўляецца 20-томны збор твораў Якуба Коласа, падобнае абмежаванне наўрад ці апраўдана, бо зніжае яго ўзровень.

⁵ Гл.: Там жа, с. 165.

⁶ Гл.: Там жа, с. 492.

⁷ Гл.: Якуб Колас, *Збор твораў...*, Мінск 2012, т. 18, с. 89–108.

⁸ Гл.: АР ІРЛН. Ф. 586. Адз.зах. 94. Л. 12; Адз.зах. 95. Л. 5.

⁹ Гл.: Якуб Колас, *Збор твораў...*, Мінск 2012, т. 18, с. 497–502.

¹⁰ Л. Н. Клейнборт запісаў, напрыклад, што ў яго меліся «31 ліст Якуба Коласа. 1 аўтабіяграфія Коласа. 7 лістоў жонкі Коласа да мужа. Усяго 38 лістоў 1 аўтабіяграфія» (Гл.: АР ІРЛН. Ф. 586. Адз.зах. 95. Л. 5).

Выдатным дадаткам да выдадзенага 20-томнага збору твораў Якуба Коласа служыць кніга найбуйнейшага знаўцы яго творчасці М. І. Мушынскага «Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа»¹¹ памерам больш чым у тысяча старонак, якая выйшла некалькі раней у тым жа 2012 годзе. Разам з 20-томнікам, падрыхтоўчыя матэрыялы якога шырока выкарыстаў аўтар, абодва выданні ўтвараюць адзіны агульнадаступны банк дадзеных, які ўключыў максімальна вядомую на сённяшні дзень колькасць разнастайных тэкстаў, створаных Якубам Коласам, і разнастайных дакументальных сведчанняў пра яго лёс.

Параўноўваючы гэтыя працы беларускіх вучоных з аналагічнымі працамі іх замежных калегаў, перш за ўсё ў Польшчы, Расіі і Украіне, неабходна адзначыць, што ў вобласці тэксталагічнай падрыхтоўкі выданняў твораў класікаў нацыянальнай літаратуры і навуковых даследаванняў пра іх Беларусь дамаглася вельмі істотных поспехаў. Не падлягае сумневу, што завершанае ў 2012 годзе выданне 20-томнага збору твораў Якуба Коласа і надрукаваны летапіс яго жыцця, складзены М. І. Мушынскім, – выдатны падарунак не толькі беларусам, але і славістам усяго свету.

*Юрый Лабынцаў, Ларыса Шчавінская
Масква*

¹¹ Гл.: Мушынскі М. І., *Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа*, Мінск 2012.